

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasındaki Metin Dışı Kayıtlar Arasında Yer Alan Hadislerle Şihâbu'l-Ahbâr'daki Hadislerin Mukayesesi

Comparison of the Hadiths Among the Non-Textual Records in the Dresden Edition of the Book of Dede Korkut and the Hadiths in Shahâbu'l-Ahbâr

Dilaver DÜZGÜN¹
Muhammet Emin ALTINIŞIK²

¹Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, Türkiye

²Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, Türkiye

¹Department of Turkish Language and Literature, Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

²Department of Turkish Language and Literature, Erzurum Technical University, Faculty of Letter, Erzurum, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 06.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 26.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 26.05.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Dilaver DÜZGÜN
E-mail: duzgun@atauni.edu.tr

Atıf: Düzgün, D., Altınışik, M. E. (2023). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasındaki Metin Dışı Kayıtlar Arasında Yer Alan Hadislerle Şihâbu'l-Ahbâr'daki Hadislerin Mukayesesi. *Turcology Research*, 77, 117-125.

Cite this article as: Düzgün, D., Altınışik, M. E. (2023). Comparison of the Hadiths Among the Non-Textual Records in the Dresden Edition of the Book of Dede Korkut and the Hadiths in Shahâbu'l-Ahbâr. *Turcology Research*, 77, 117-125.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ÖZ

Türk kültür ve medeniyetine dair zengin bir içeriğe sahip olan Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası, metin dışı kayıtlarıyla da yazıldığı ve okunduğu dönemle ilgili önemli bilgiler barındırmaktadır. Bunlardan bir tanesi de kayıtların büyük çoğunluğunu oluşturan hadis-i şeriflerdir. Bilindiği üzere Peygamber sözü olan hadisler Müslümanların sadece dinî hayatını değil sanatta, edebiyatta, gündelik ve kültürel hayatta yaşamın bütün yönlerini etkileyen bir fonksiyona sahiptir. Bu açıdan Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında yer alan hadisler de eserin içinden çıktığı kültür ve medeniyetin dinî-toplumsal değerlerinin bir tezahürü olarak okunabilir. Bu bakış açısının hâkim olduğu bu makalede Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasının metin dışı kayıtları ile ilgili yapılan araştırmalara değinilerek nüshanın 2^a varışındaki hadislerin kaynağı tespit edilecektir. Dresden nüshasındaki hadislerin konu ve tasnif bakımından Kuzâî'nin Şihâbu'l-Ahbâr isimli eseri ile benzerlik göstermesinden dolayı da Şihâb'ın Türk kültüründeki yeri ele alınacak ve Dresden nüshasındaki hadisler, Şihabu'l-Ahbâr nüshaları ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Dresden Nüshası, Hadis, Metin Dışı Kayıtlar

ABSTRACT

The Dresden copy of *The Book of Dede Korkut*, which has a rich content related to Turkish culture and civilization, also contains important information about the period when it was written and read with non-textual records. One of these information is the hadith-i sharifs, which constitute the majority of the records. As it is known, the hadiths, which are the words of the Prophet, have a function that affects not only the religious life of Muslims but also all aspects of life in art, literature, daily and cultural life. In this respect, the hadiths in the Dresden copy of *The Book of Dede Korkut* can also be read as a manifestation of the religious-social values of the culture and civilization from which the work emerged. In this article, in which this point of view is dominant, the source of the hadiths in leaf 2^a of the copy will be determined by referring to the researches made on the extra-textual records of the Dresden copy of the Dede Korkut Book. Because the hadith texts in the Dresden copy are similar to Kuzâî's work named Şihâbu'l-Ahbâr in terms of subject and classification, the place of Shihab in Turkish culture will be discussed and the hadiths in the Dresden copy will be compared with the copies of Shihabu'l-Ahbâr.

Keywords: Dede Korkut Dresden Copy, Hadith, Non-Text Recordings

Giriş

Yazma eserler ciltlenirken eseri, zararlı dış etkilerden korumak ve gerektiğinde notlar kaydetmek amacıyla ana metnin baş ve son kısımlarına vikaye (koruma) yaprakları olarak adlandırılan boş yapraklar konulması usuldendir (Bilgin, 1995: 201). Asıl metnin dışında çoğunlukla bu yaprakların ön ya da arka yüzlerine yazılmış çeşitli not ve bilgiler yer alır. Bunlar, esere sahip olan kişilerin mülkiyet, vakıf ve

mütalaa kayıtları olabileceği gibi eseri elinde bulunduran kişinin çevresinde meydana gelen doğum ve ölüm tarihleri, savaşlar, seller, yangın ve doğal afetler, düğün masrafları, borç miktarları, muhtelif hastalıklar ve ilaç terkipleri, çeşitli vefk, tılsım ve dualar, ayet-hadis ve din büyüklerinin sözleri, beğenilen bir manzume ya da söz, ilginç olaylar ve görülen rüyalar gibi hususlara dair kayıtlar da olabilir. Diğer taraftan asıl metnin incelenmesi sırasında ortaya çıkan bazı problemleri çözüme kavuşturabilecek faydalı bilgiler ihtiva ettiğinden fevaid kaydı olarak da adlandırılan bu kayıtlar, barındırdıkları zengin edebî, tarihî, dinî ve kültürel malzeme açısından, toplumun gelenek, görenek, duygu, düşünce, inanç ve hayat anlayışını yansıtmaları bakımından başta halk bilimi olmak üzere kültür tarihi, dinler tarihi, tıp, farmakoloji ve sosyoloji gibi pek çok farklı disiplin için oldukça kıymetlidir.

Bu makalede, Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında yer alan metin dışı kayıtlarla ilgili yapılan çalışmalara değinildikten sonra nüshanın 2^a varağında yer alan hadislerin kaynakları tespit edilecektir. Söz konusu hadisler sıhhat açısından değerlendirilmeyerek sadece metin dışı kayıt olarak yer aldığı Dresden nüshası ile sınırlandırılacaktır. Dresden nüshasındaki hadis metinlerinin konu ve tasnif bakımından Kuzâî'nin *Şihâbu'l-Ahbâr* isimli eseri ile benzerlik göstermesinden dolayı da *Şihâb*'ın Türk kültüründeki yeri ele alınacak ve Dresden nüshasındaki hadisler, *Şihâbu'l-Ahbâr* nüshaları ile karşılaştırılacaktır.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasındaki Metin Dışı Kayıtlarla İlgili Araştırmalar

Türk edebiyatında mümtaz bir yere sahip olan Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshası bu bağlamda ele alındığında, ana metnin dışında vikaye yapıklarında muhtelif kayıtlar ve bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bunların arasında hadis-i şerifler diğer kayıtlara nazaran fazladır. Bugüne değin Dresden nüshası üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde araştırmacıların hemen hepsinin ana metni oluşturan mukaddime ve on iki boyu esas alan çalışmalar kaleme aldıkları görülmele birlikte bunlardan bir kısmı söz konusu eserdeki metin dışı kayıtlarla da ilgilenmiş ve buradan hareketle kitabın yazılış tarihine dair fikirler öne sürmüşlerdir. Eserin yazılış tarihine yoğunlaşan araştırmacılar Cahit Öztelli, Ettore Rossi, Muharrem Ergin, O. Şaik Gökyay, Şamil Allahverdi Cemşidov ve Ülker Nebiyeva fevaid kayıtlarında yer alan hadis-i şerifleri incelememiş, özellikle eserin yazılış tarihine ışık tutabileceği düşünülen "*târîh-i vefât-ı Osmân Paşa 993*" kaydı üzerinde yoğunlaşmışlardır.¹ Bu çalışmanın konusunu ilgilendiriyor olması bakımından Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında yer alan metin dışı kayıtlardan hadis-i şerifler üzerine yapılan incelemeler ise şunlardır:

2017 yılında yayımlanan *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı* adlı eserin başında Mustafa S. Kaçalın, Dresden nüshasında yer alan metin dışı kayıtları "Kitâb-ı Dedem Korkud 'alâ lisâni tai'fe-yi Oğuzân'da Metin Dışı Kayıtlar" başlığı altında ele almıştır.² Nüshanın baş ve son yapıklarında asıl metinle ilgisi olmayan manzum ve mensur türdeki muhtelif kayıtların günümüz harflerine aktarımını yapan yazar, Arapça ve Farsça ibarelerin Türkçe karşılıklarını vermiştir. Ayrıca Dresden nüshasında on sekiz hadis metninin bulunduğunu söyleyen Kaçalın, bu hadis-i şeriflerin El-Kuzâî'nin *Şihâbu'l-Ahbâr* isimli hadis kitabında birbirine yakın olarak geçtiğini ifade etmiştir (Kaçalın, 2017: 26).

Türkologiya dergisinin 2018 yılında yayımlanan 3. sayısında Osman Fikri Sertkaya'nın *Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasının Türkçe, Latince, Farsça ve Arapça Metin Dışı Kayıtları* makalesi yayımlanmıştır. Sertkaya bu makalesinde Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan nüshalarında yer alan metin dışı kayıtlar üzerinde yapılan sekiz çalışmaya değinmiştir. Bu çalışmada kayıtların tıpkıbasımını da veren Sertkaya, metinleri transkribe ederek Arapça ve Farsça ifadeleri Türkçeye çevirmiştir. Kitabın isminin hemen altında yer alan pençe şeklindeki mührün üzerinde de duran yazar, araştırmacıların kaydı nasıl okuduklarını örnekleri ile göstermiş ve kendisi de bir okuma teklifinden bulunmuştur. Dresden nüshasındaki kayıtlarda on sekiz hadis metninin yer aldığını ifade eden Sertkaya, bunların dışındaki kaydın da Hz. Peygamber'in bir sözü olduğunu belirtmiştir.

İdris Kadioğlu, *Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasının Metin Dışı Kayıtları ve Başlıklarının Yeniden İncelenmesi* başlıklı makalesini 2022 yılında *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* dergisinin 73. sayısında yayımlamıştır. Yazar makalesinde Dede Korkut ve Dresden nüshası hakkında bilgi verdikten sonra nüshanın tavsifini yapmıştır. Tavsifte metin dışı kayıtların tamamına yer veren yazar, on sekiz hadis-i şerifin Kudâî'nin *Şihâbu'l-Ahbâr (Müsnedü's-Şihâb)* adlı eserin birinci cildinde olduğu belirterek kaynakları ile birlikte anlamlarını vermiştir. Peygamber efendimize atfedilen sözü de Türkçeye aktaran Kadioğlu, son olarak asıl metindeki başlıkların yazılışını ele almıştır.

Şihâbu'l-Ahbâr ve Türk Kültüründeki Yeri

Türk Kültür Tarihi Araştırmaları Bakımından Şihâbu'l-Ahbâr

Kitab-ı Dedem Korkut'un hem Dresden hem Vatikan nüshalarında çeşitli metin dışı yazılar bulunmaktadır. Dresden nüshasının girişten önce yer alan 2^a varağında 19 hadis-i şerif mevcuttur. Bu hadislerden 18'i, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme el-Kuzâî (ö. 454/1062)'nin kaleme aldığı *Şihâbu'l-Ahbâr* isimli eserin ilk bölümünde yer almaktadır. Ayrıca Dresden nüshasındaki hadislerin yazılış sırası, ilk defa Kuzâî'nin *Şihâb*'ta uyguladığı metoda da uygundur. Bu metotta Kuzâî, konularına veya ravilerine göre tasnif edilen diğer hadis kitaplarının aksine hadisleri, alfabetik sayılabilecek bir tasnife tabi tutmuştur (Yardım, 1999: 6). Hadislerin kolayca ezberlenmesi ve eserin rahat taşınması gayesiyle böyle bir tasnife gittiğini ifade eden müellif, eseri on yedi bölüme ayırmıştır. Kuzâî, halkın istifadesine sunduğu *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın yanında ilim alemi için de *Müsnedü's-Şihâb* isimli eser meydana getirmiştir. Aynı muhtevaya sahip iki eserden *Şihâbu'l-Ahbâr*'da yer alan hadislerin kaynağını vermeyen Kuzâî, ilim alemi için düzenlediği *Müsnedü's-Şihâb*'da ise kaynakları belirtmiştir (Yardım, 1999: 9).

Şihâbu'l-Ahbâr, yazıldıktan sonra Anadolu dahil İslam coğrafyasının muhtelif yerlerine yayılarak toplum tarafından benimsenmiş ve müellifinin gayesini büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Özellikle *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın Anadolu'daki ilk etkileri Mevlânâ'nın *Mesnevî'si* ile Anadolu

- Geniş bilgi için bakınız: Cahit Öztelli, "Dedem Korkut Üzerine Yeni bazı Düşünce ve Görüşler", *Türk Folklor Araştırmaları*, 12/240, 1964, 5331-5336; Ettore Rossi, "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma", Erdem, (Çev: Mahmut H. Şakiroğlu), 12/34, 1999, 183-276; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı-1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 2014; O. Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 2004; Ş. Allahverdi Cemşidov, *Kitab-ı Dede Korkud*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Ülker Bulduk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990; Ülker Nebiyeva, "Oğuz Epik Düşüncesinin Kaynağı Olarak Kitab-ı Dede Korkut'un Dresden Nüshası", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 2008, 173-186.
- Mustafa Sinan Kaçalın, 5 Aralık 1999'da İstanbul Büyükşehir Belediyesince düzenlenen "1300. Yılında Oğuz'un Destanı Dede Korkut" başlıklı milletlerarası toplantıda bu konuyu bildiri olarak sunmuştur. Bu bildiri daha sonra *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*'nin 14. sayısında yayımlanmıştır.

Selçuklu ve Beylikler dönemindeki mimarî yapıların süslemelerinde görülmektedir. Ayrıca Anadolu Selçuklu dönemi eserlerinden Karatay Medresesi, Kayseri Sahibiye Medresesi, Sivas Burûciye Medresesi, Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese, Divriği Kale Camii; Beylikler dönemi eserlerinden Birgi Ulu Camii gibi Türk-Islam mimarisinin en güzel örneklerinde yer alan hadislerin tamamı *Şihâbu'l-Ahbâr*'dan alınmıştır (Yardımcı, 1999: 11-15). İbn Battûta'nın verdiği bilgiye göre Birgi Sultanı Aydınoğlu Muhammed, İbn Battûta'dan Hz. Peygamber'in hadislerinden bir seçki hazırlamasını istemiş, İbn Battûta da verilen bu görevi yerine getirmiştir (İbn Battûta, 2004: 421). Aydınoğlu Muhammed Bey adına yapılan caminin süslemelerinde kullanılan hadislerin *Şihâbu'l-Ahbâr*'da yer almasından dolayı İbn Battûta'nın hazırladığı hadis seçkilerinin kaynağı *Şihâbu'l-Ahbâr* denilebilir. Dresden nüshasındaki 18 hadis *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın ilk bölümündeki 242 hadis-i şerif arasında yer aldığı göz önünde bulundurulursa 18 hadis de böylesi bir seçki yoluyla hazırlanmış olabileceğini söylemek mümkündür. Tüm bunlardan hareketle Kuzâî'nin eserinin Anadolu'nun kültür tarihinde hem mimarî hem ictimai hayatta önemli rol oynadığı söylenebilir.

Bir eserin toplum tarafından rağbet görmesi eserin nüshalarının çokluğuyla doğru orantılıdır. Bu noktadan hareketle yapılan kütüphane taramalarında *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın şimdilik Türkiye kütüphanelerinde 57 nüshasına tesadüf edilmiştir. *Şihâbu'l-Ahbâr* yazma eser kütüphanelerinde *Şihâbu'l-Ahbâr Fi'l-Hikem Ve'l-Emsal Ve'l-Âdâb*, *Keşfu'l-Hicâb An Ehadisi's-Şihâb*, *Sehâbu'l-Ahbâr*, *Kitabu's-Şihâb* adları ile kayıtlıdır. Öncelik sırasına göre Topkapı Sarayı III. Ahmed Koleksiyonunda 370/2 numarada kayıtlı bulunan 489/1095 tarihli *Şihâbu'l-Ahbâr* şimdilik Anadolu sahasındaki en eski nüsha olarak bilinmektedir. Nüshaların yazılış tarihine bakıldığında *Şihâb*, XII. yüzyılın sonundan XIX. yüzyıla kadar Anadolu'da pek çok defa istinsah edilmiştir. Özellikle *Şihâb*'ın istinsah tarihleri bilinen 36 nüshası ele alındığı zaman diğer yüzyıllara göre XIV ve XVII. yüzyıllardaki istinsahlar sayıca fazladır. Bu durum Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1.
Şihâbu'l-Ahbâr'ın Yazma Nüshalarının İstinsah Tarihleri ve Yüzyıllara Göre Dağılımı

Yüzyıl	İstinsah Tarihi (Miladi)	Sayı
11. yüzyıl	1095	1
12. yüzyıl	1104, 1108, 1137, 1159, 1161	5
13. yüzyıl	1201, 1210, 1274, 1279, 1293	5
14. yüzyıl	1307, 1308, 1313, 1322, 1340, 1358, 1359	7
15. yüzyıl	1423, 1424, 1440, 1450, 1452	5
16. yüzyıl	1536, 1540, 1571, 1596	4
17. yüzyıl	1628, 1650, 1665, 1667, 1682, 1683, 1694, 1695	8
19. yüzyıl	1862	1

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın Anadolu Selçuklu Devleti ve beylikler dönemindeki etkisinin Osmanlı Devleti zamanında da devam ettiği görülmektedir. Özellikle XII-XVII. asırlar arasında eserin istinsahının devam etmesi, onun devrin popüler eseri olduğunu göstermektedir. Nitekim XIV-XV. yüzyıllarda *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın, Osmanlı toplumunda çokça okunan eserlerin hazırlanmasında başvurulan hadis kaynakları arasında ikinci sırada yer aldığı bilinmektedir (Kara, 1999: 133). Bunun yanı sıra *Şihâbu'l-Ahbâr*, Osmanlılar zamanında kaleme alınan kırk hadis mecmualarının, hat malzemesi olarak mimari eserlerin ve hüsn-i hat levhalarının başlıca kaynağı konumundadır (Yardımcı, 1983: 70-74). Daha sonraları *Câmiu's-Sahîh* (Buhârî), *Câmiu's-Sagîr* (Suyûtî) gibi hadis kitaplarının önemli kaynak olarak görülmesi ve kullanımının yaygınlaşması, *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın gözden düşmesine zemin hazırlamıştır. Fakat yüzyıllar boyunca toplumun belleğinde orijinal tertibiyle yer eden *Şihâb*, mimari süslemelere ve hüsn-i hat levhalarına nakş olan hadis-i şerifleri vasıtasıyla günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ayrıca taş baskı ve matbu şekilleriyle de toplumun istifadesine sunulan *Şihâbu'l-Ahbâr*, "bin iki yüz hadis-i şerif" şeklinde Türkçeye aktarılmıştır. Fakat çevirinin yanlış olmasından dolayı "bin iki yüz cümlelik hadis", "bin iki yüz hadis" şeklinde tercüme edilmiştir (Efendioğlu, 2010: 143).

Anadolu'da tespit edilen nüshaları göz önünde bulundurulduğunda *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın, Osmanlı toplumu tarafından çok benimsenmiş ve çokça okunmuş bir hadis kitabı olduğu görülmektedir. Bunu *Şihâb*'ın ilk bölümünde yer alan 18 hadis-i şerifin bir fevâid kaydı olarak Türk kültür tarihi için son derece önemli bir kitap olan Dede Korkut Kitabı Dresden nüshasının zahriyesine kaydedilmesinden anlamak mümkündür. Bu açıdan Dede Korkut Kitabı'nın içinde Türk kültürünün izleri nasıl takip edilebiliyorsa, metin dışı kayıta yer alan hadislerde de Türk-Islam inanç ve düşüncesinin küçük bir nüvesi görülmektedir. Dönemin popüler hadislerinin somut bir göstergesi olan bu hadisler Dede Korkut Kitabı Dresden nüshasını elinde bulunduran kişinin ve onun mensubu olduğu toplumun hassasiyetlerini ve önceliklerini ortaya koyması bakımından da dikkate şayandır. Birçok hadis kitabında yer alan bu hadisler, bütün din adamlarının vaaz, hutbe ve nasihatlerinde sık sık gündeme getirdikleri hadislerdir. İman, ibadet, ahlak, namaz, ilim, cömertlik, iyilik, kardeşlik, mü'minin özellikleri, Allah korkusu, cennet, anne hakkı, dua ve ölüm gibi konuların ele alındığı bu hadislerde genel anlamda Müslümanın vasıfları sıralanmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında yer alan 19 hadisten 14'ü *Şihâbu'l-Ahbâr*'daki hadislerle birebir aynıdır. Bir hadis *Şihâbu'l-Ahbâr*'da yoktur. Dört hadisin ise istinsah kaynaklı farklılıkları vardır (Tablo 2). Bu da bize *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın şu an için elimizde bulunmayan bir nüshasının varlığını haber vermekte ya da hadislerin kısa ve ezberlenmesi kolay olması bakımından sözlü gelenek yoluyla aktarıldığını göstermektedir.

Karşılaştırma

Burada *Kitab-ı Dedem Korkut*'un Dresden nüshasında yer alan hadis metinlerinin orijinal yazımları aynen aktarılmış, Latin harfleriyle verilen okunuşlarda transkripsiyon işaretlerinin tümünün gösterilmesi yerine sadece uzun vokallerin, ayın ve hemzelerin belirtilmesi tercih edilmiştir. Ayrıca bu hadislerin, aynı olduğu *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın nüshalarındaki karşılığı da orijinal yazımı ve sırasıyla verilmiştir.

Tablo 2.

Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasındaki Hadislerin Şihâbu'l-Ahbâr'da Yer Alan Hadislerle Karşılaştırılması

1.	الحديث العلماء ائمة الله على خلقه	العلماء ائمة الله على خلقه 6 ^a (Beyazıt1052)
	El-Hadîs: El-'ulemâ'u umenâ'u'llâhi 'alâ halkihi. ¹ (Hadîs: Alimler, Allah'ın yarattıklarının muhafızlarıdır.)	
2.	حدث رأس الحكمة مخافة الله	رأس الحكمة مخافة الله 6 ^a (Nuruosmaniye632)
	Hadîs: Re'su'l-hikmeti mehâfetullah. ² (Hadîs: Hikmetin başı Allah korkusudur.)	
3.	حدث الجنة تحت ظللال السيوف	الجنة تحت ظللال السيوف 6 ^a (Beyazıt1052)
	Hadîs: El-cennetü tahte zılâli's-suyûf. ³ (Hadîs: Cennet kılıçların gölgesi altındadır.)	
4.	حدث في كل كبدي حري أجر	في كل كبدي حري أجر 75 ^b (Reşid Efendi 991)
	Hadîs: Fî külli kebidin harrâ ecrün. ⁴ (Hadîs: Her ciğeri (susamış/canlı) olan için (yapılan iyilik karşılığında) mükafat vardır.)	
5.	حدث المؤمن اخ المؤمن	المؤمن اخ المؤمن 75 ^b (Reşid Efendi 991)
	Hadîs: El-mü'minu ehu'l-mümin. ⁵ (Hadîs: Mümin, müminin kardeşidir.)	
6.	حدث الشتاء ربيع المؤمن	الشتاء ربيع المؤمن 6 ^b (Aşir Efendi69)
	Hadîs: Eş-şitâ'u rebî'u'l-mü'min. ⁶ (Hadîs: Kış, müminin ilkbaharıdır.)	
7.	حدث هدية الله إلى المؤمن السائل على باب	هدية الله إلى المؤمن السائل على باب 7 ^a (Aşir Efendi71)
	Hadîs: Hediyyetu'llâhi ile'l-mü'mini's-sâ'ili 'alâ bâbihi. ⁷ (Hadîs: İsteyen mümine Allah'ın hediyesi, kapısındadır.)	
8.	حدث شرف المؤمن قيامه بالليل وعزه استغناؤه عن الناس	شرف المؤمن قيامه بالليل وعزه استغناؤه عن الناس 7 ^a (Aşir Efendi71)
	Hadîs: Şerefü'l-mü'min kıyâmuhu bi'l-leyli ve 'izzuhu istiğnâ'uhu 'ani'n-nâs. ⁸ (Hadîs: Müminin şerefi, gece namazı kılmasıdır. Müminin izzeti, değeri, kendini insanlardan müstağni kılmasıdır. (Onlardan bir beklenti içinde olmamasıdır.))	
9.	حدث الایمان نصفان نصف صبر ونصف شكر	الایمان نصفان نصف صبر ونصف شكر 29 ^b (Carullah140)
	Hadîs: El-îmânu nisfâni nisfun sabrun ve nisfun şükrün. ⁹ (Hadîs: İman iki kısımdan oluşur. Yarısı sabırdır, yarısı da şükürdür.)	

2 Ali Yardım, a.ge., s. 50. (Hadis no: 79)

3 Ali Yardım, a.ge., s. 51. (Hadis no: 81)

4 Ali Yardım, a.ge., s. 50. (Hadis no: 77) Bu hadis metinde "Fî külli kebidin harrâ ratbeti ecrün." şeklindedir.

5 Ali Yardım, a.ge., s. 52. (Hadis no: 87)

6 Ali Yardım, a.ge., s. 54. (Hadis no: 98)

7 Ali Yardım, a.ge., s. 56. (Hadis no: 104)

8 Ali Yardım, a.ge., s. 56. (Hadis no: 106)

9 Ali Yardım, a.ge., s. 58. (Hadis no: 112): Bu hadis metinde şöyledir: "El-îmânu nisfâni nisfun şükrün ve nisfun sabrun."

10. حدث
الجنة تحت اقدام الاممات
171^a (III. AhmetA370)
- Hadīs: El-cennetu tahte akdāmi'l-ummehāt.¹⁰
(Hadīs: Cennet, anaların ayakları altındadır.)
11. الجنة دار الاسخياء
127^b (Esad Efendi3782)
- El-cennetu dāru'l-eshiyā.¹¹
(Cennet cömertler yurdudur.)
12. الدعاء بين الاذان والاقامة لا ترد
127^b (Esad Efendi3782)
- Hadīs: Ed-du'ā'u beyne'l-ezāni ve'l-ikāmeti lā turaddu.¹²
(Hadīs: Ezan ile kamet arasındaki dua reddolunmaz (kabil olunur)).
13. حديث
المؤمن مرآة المؤمن
6^b (Aşir Efendi71)
- Hadīs: El-mü'minu mir'ātü'l-mü'min.¹³
(Hadīs: Mümin, müminin aynasıdır.)
14. الدعاء سلاح المؤمن
7^a (19 Hk 869)
- Ed-du'ā'u silāhu'l-mü'min.¹⁴
(Dua müminin silahıdır.)
15. حديث
تحفة المؤمن الموت
128^a (Esad Efendi3782)
- Hadīs: Tuhfetü'l-mü'mini'l-mevt.¹⁵
(Hadīs: Ölüm, mümine hediyedir.)
16. حديث
الحياء من الايمان
7^b (19 Hk 869)
- Hadīs: El-hayā'u mine'l-īmān.¹⁶
(Hadīs: Haya imandandır.)
17. حديث
المؤمن من امن الناس على انفسهم
واموالهم ودمائهم
75^b (Reşid Efendi 991)
- Hadīs: El-mü'minu min eminehu'n-nāsu 'alā enfusihim ve emvālihim ve dimā'ihim.¹⁷
(Hadīs: Mümin, insanların nefisleri (canları), malları ve kanları hususunda kendisinden emin oldukları kişidir.)

10 Ali Yardım, a.ge., s. 51. (Hadis no: 82)

11 Ali Yardım, a.ge., s. 51. (Hadis no: 80)

12 Ali Yardım, a.ge., s. 51. (Hadis no: 83) Hadis metninin sonundaki "turaddu" kelimesi bu eserde "juraddu" şeklindedir.

13 Ali Yardım, a.ge., s. 52. (Hadis no: 86)

14 Ali Yardım, a.ge., s. 54. (Hadis no: 99)

15 Ali Yardım, a.ge., s. 56. (Hadis no: 105)

16 Ali Yardım, a.ge., s. 57. (Hadis no: 109)

17 Ali Yardım, a.ge., s. 53. (Hadis no: 91) Bu eserde hadis metni şu şekildedir: "El-mü'minu min eminehu'n-nāsu 'alā emvālihim ve enfusihim."

18.

حديث
العلم خليل المؤمن
العقل دليله
الحلم وزيره
الرفق والده

العلم خليل المؤمن والعقل له دليله
والحلم وزيره والرفق والده 7^a (Aşir Efendi69)

Hadis: El-'ilmu halîlu'l-mü'min, el-'aklu delîluhu, el-hilmu vezîruhu, er-rıfku vâliduhu.¹⁸

(Hadis: İlim, müminin dostudur. Akıl, onun delilidir. Hilm (yumuşak huyluluk), onun veziridir. Rıfk (yavaşlık, tatlılık, nezaket), onun babasıdır.)

19.

روى ابن النعمان عليه صلوات الله
قال الحسن بن ثابت بن نابتة
تحت لوائك في الجنة وسواء الكفار
تحت لوائهم ارحم الراحمين

Ruviye enne'n-nebiyye 'aleyhi's-salātu ve's-selām: Kāle li-Hassān bin Sābitin şu'arā'u'l-islāmî tahte livā'ike fî'l-cenneti ve şu'arā'u'l-küffāri tahte livā'i 'imru'l-Kaysi fi'n-nār.¹⁹

(Nebî Aleyhi's-salatu ve's-selam'dan rivayet olundu ki (Nebi), Hassan bin Sabit'e şöyle dedi: İslam şairleri cennette senin sancağının altında olacak. Kâfir şairler ise cehennemde İmru'l-Kays'in sancağı altında olacak.)

Sonuç

Kitâb-ı Dedem Korkud 'Alâ Lisân-ı Tâ'ife-i Oğuzân, muhtevası bakımından Türk kültürünün önemli eserlerindedir. Eseri elinde bulunduran kişi ya da kişiler asıl metnin dışında kişisel duygu ve düşüncelerini de eserin baş ve sonundaki boş yapraklara kaydetmişlerdir. Bu kayıtlar nüshanın yazıldığı tarihi belirlemede araştırmacıların başvurduğu parametrelerden biri olmuştur.

Nüşhada yer alan metin dışı kayıtların içinde hadisler, diğer kayıtlardan sayıca fazladır. Tamamı 19 hadis-i şeriften oluşan hadislerin 18'i Kuzâî'nin *Şihâbu'l-Ahbâr* adlı eserinin ilk bölümünde yer almaktadır. Bunlar *Şihâbu'l-Ahbâr*'daki sırasıyla 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 91, 98, 99, 104, 105, 106, 107, 109, 112 numaralı hadislere tekabül etmektedir. Hadislerin 77-112 numaralı hadisler arasından seçilmiş olması eseri elinde bulunduran kişinin ve mensup olduğu toplumun değer yargılarını yansıtmaya bakımdan oldukça önemlidir.

Şimdilik kütüphane kataloglarında 57 nüshası tespit edilen *Şihâbu'l-Ahbâr*, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kısa ve ezberlenmesi kolay hadislerle yer veren *Şihâb*, Türklerin Anadolu'ya girdikleri tarihten günümüze uzanan süreçte, camii, medrese, türbe ve tekelerin mimarî süslemelerinde, kitabelerde, hüsn-i hat levhalarında, kırk hadis türündeki eserlerde yer alan pek çok hadise kaynaklık etmektedir. Ayrıca toplumsal hafızanın bir ürünü olan darbimesel ve vezizelere de doğrudan ya da dolaylı etkisi görülmektedir.

Dede Korkut Kitabı Dresden nüshasında yer alan fakat *Şihâbu'l-Ahbâr*'da bulunmayan şairlerle ilgili hadis-i şerif, her ne kadar hadis kitaplarında yer almasa da muhteva itibarıyla Ahmed b. Hanbel ve İbn Asâkir gibi hadisçilerin eserlerinde kayıtlıdır. Çalışmada yer alan 19 numaralı bu hadis, özellikle Hz. Peygamber'in nezdinde İslam'ın şaire bakışını yansıtmaya açısından önem arz etmektedir.

Asırlar boyunca Anadolu halkı tarafından tercih edilen *Şihâbu'l-Ahbâr*'ın sözlü ve yazılı gelenek aracılığıyla canlılığını yitirmeden günümüze kadar ulaşmasındaki temel sebep Hz. Peygambere duyulan derin sevgi ve bağlılıktır. Dede Korkut Kitabı Dresden nüshasında metin dışı kayıt olarak yer alan 19 hadis, bu derin sevgi ve bağlılığın bir nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Resources – M.E.A., D.D.; Data Collection and/or Processing – M.E.A., D.D.; Analysis and/or Interpretation – M.E.A., D.D.; Literature Search – M.E.A.; Writing Manuscript – M.E.A., D.D.; Critical Review – D.D.

Teşekkür: Bu çalışmanın hazırlanması sırasında hadis metinlerinin okunmasında değerli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Harun Özçelik (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi) ve Uzm. Sadettin Altınışık (Erzurum Müftülüğü)'a teşekkürü bir borç biliriz.

18 Ali Yardım, a.ge., s. 56. (Hadis no: 107) Bu eserde hadis metni şöyle verilmiştir: "El-'ilmu halîlu'l-mü'min ve'l-hilmu vezîruhu ve'l-'aklu delîluhu ve'l-'amelü kâ'iduhu ve'r-rıfku vâliduhu ve'l-birru ehuhu ve's-sabru emîru cünûdihî."

19 Böyle bir ibarenin tamamına belli başlı hadis kaynaklarında rastlanmamıştır. Ancak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde anlamca ibarenin "şu'arā'u'l-küffāri tahte livā'i 'imru'l-Kaysi fi'n-nār" kısmına karşılık gelebilecek şu hadis yer almaktadır: "İmru'l-Kays sahibi livā'i ş-şu'ara'i ile'n-nar" (Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillāh, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, İstanbul 1992, III, 75). Ayrıca İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk* isimli eserinde buna benzer hadisler bulunmaktadır: "Rasulullah şöyle buyurdu: Şayet ona (İmru'l-Kays'a) kavuşsaydım faydalanırdım. Sonra şöyle buyurdu: Onunla beraber kıyâmet gününde şairlerin bayrağı vardır. O bayrakla şairleri cehenneme götürür." "Hucr bin İmru'l-Kays cehenneme giden şairlerin önderidir." "Kıyâmet günü elinde bayrakla gelerek cehenneme giden şairlerin bayraktarlığını yapacak." (İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Beyrut 1995, IX, 224-233). *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*'in farklı bölümlerinde Hz. Peygamber (s.a.s)'in, Hassan b. Sabit hakkındaki "Allah'ım, onu Ruhul-Kudüs ile güçlendir" ve Hassan b. Sabit'e hitaben "Müşrikleri hicvet, şüphesiz Cebrail seninle birlikte dir." hadisleri kayıtlıdır. Ali Cemaleddin, *Ârûz-i Türkî* adlı eserinde şiiirden bahsederken Hassan b. Sâbit ile ilgili rivayette "Cennette İslam şairleri senin sancağın altında olacaktır." anlamına gelen لوائك في الجنة ibareyi kaydetmiştir (Ali Cemaleddin, 1290: 8). Ali Cemaleddin'in bu eseri, *Kitâb-ı Dedem Korkud 'Alâ Lisân-ı Tâ'ife-i Oğuzân*'ın ilim alemine tanıtılmasından yaklaşık elli yıl sonra yazıldığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Buradaki amaç mezkûr ibarenin sadece Dresden nüshasında yer almadığı belirtmek ve başka eserde de olduğunu göstermektir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Resources – M.E.A., D.D.; Data Collection and/or Processing – M.E.A., D.D.; Analysis and/or Interpretation – M.E.A., D.D.; Literature Search – M.E.A.; Writing Manuscript – M.E.A., D.D.; Critical Review – D.D.

Acknowledgments: During the preparation of this study, Prof. Dr. Harun Özçelik (Atatürk University Faculty of Theology Department of Hadith) and Exp. We owe a debt of gratitude to Sadettin Altınışik (Erzurum Mufti).

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. Müsnedü Ahmed b. Hanbel III. 1992.
- Bilgin, O. (1995). "Fevoid Kaydı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (12, 501). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cemşidov, Ş. A. (1990). *Kitab-ı Dede Korkud*. (Türkiye Türkçesine Aktaran: Üçler Bulduk). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ebû Abdullâh Muhammed İbn Battûta Tancî. *İbn Battûta Seyahatnamesi I* (Çev. A. Sait Aykut). 2004. Yapı Kredi Yayınları.
- Efendioğlu, M. (2010). "Şihabu'l-Ahbar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (39, 143-144). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı-1*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2004). *Dedem Korkudun Kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*. 1995. Dâru'l-fıkr Yayınevi.
- Kaçalın, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kadioğlu, İ. (2022). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasının metin dışı kayıtları ve başlıkların yeniden incelenmesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 73, 21-55. [\[CrossRef\]](#)
- Kara, M. (1999). XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar. *İslâmî Araştırmalar*, XII, 2, 130-148.
- Nebiyeva, Ü. (2008). Oğuz Epik Düşüncesinin Kaynağı Olarak Kitab-ı Dede Korkut'un Dresden Nüshası. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 173-186.
- Öztelli, C. (1969). Dedem Korkut Üzerine Yeni bazı Düşünce ve Görüşler. *Türk Folklor Araştırmaları*, 12, 240, 5331-5336.
- Rossi, E. (1999). Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma. *Erdem*. (Çev. Mahmut H. Şakiroğlu). 12, 34, 183-276.
- Sertkaya, O. F. (2018). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasının Türkçe, Latince, Farsça ve Arapça Metin Dışı Kayıtları. *Türkolojiya*, 3, 52-67.
- Yardımlı, A. (1983). Kuzâ'nin "Şihâbu'l-Ahbâr" Adlı Hadis Kitabı Türk-İslam Kültürü Üzerindeki Tesirleri. *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 12(1), 65-76.
- Yardımlı, A. (1999). *Şihâbü'l-Ahbâr Tercümesi*. Damla Yayınevi.

Yazma Eserler

- Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi 1052.
- Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi 19 Hk 869.
- Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 632.
- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Aşir Efendi Koleksiyonu 69.
- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Aşir Efendi Koleksiyonu 71.
- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Carullah Efendi Koleksiyonu 140.
- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3782.
- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu 991.
- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmet Koleksiyonu A370.

Ek-1: Kitab-ı Dedem Korkud 'Ala Lisan-ı Ta'ife-i Oğuzan'daki 18 hadisin yer aldığı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esat Efendi Koleksiyonu 3782 numaraya kayıtlı Şihabu'l-Ahbar nüshası. (127b-128a)

صفة المؤمن صانع العدل الصفة
 تزيدي العسر صانع التواء
 المعروف بصدق حتى يفيض من الناس
 في ظل صدقته كما تظني الماء النثار
 تظني الخطية كما تظني في الصلوة
 كمن لا أدب له العنت من قلب
 يوم القيامة كمن لا أدب له العنت من قلب
 على خلفه رابحة كمن لا أدب له العنت من قلب
 ظلال السيوف والأفامه لا تزد
 الدنيا من الأذان والأفامه لا تزد
 أعظم النساء بركة المؤمن من الأذان والأفامه لا تزد
 المؤمن من آيات المؤمنين على أنفسهم وديانهم
 المؤمن من آيات المؤمنين على أنفسهم وديانهم
 والفاجر من آيات المؤمنين على أنفسهم وديانهم
 في ظل صدقته والكافر ياكل في شبعه أمعاء
 المؤمنون صنيون لتيون
 الدنيا

جميع المؤمنين الدنيا صلح المؤمنين
 الصلوة نور المؤمنين الحكمة صفة المؤمنين
 وبخنة الكافيه حكمة صفة المؤمنين
 مخبرين بسيله السائل على ما يريد العلم كطلب المؤمنين
 تعلم الى المؤمنين السائل على ما يريد العلم كطلب المؤمنين
 بالمثل واستغناء عن الناس والصلوات من المؤمنين
 والعسل قايده والذوق والده والبر اعمق والصلوات من المؤمنين
 الحياء من الايمان معتدك الدنيا بواقع الدنيا
 في القار العين الفاسحة تدع الدنيا بواقع الدنيا
 العين على المستطاب كذا لا يتقون بين العبد وبين القاعد على النصف والنساء
 لا يتقون العلم لا يتقون كذا لا يتقون بين العبد وبين القاعد على النصف والنساء
 الصلوة من الدين موضع طيب الرجال ما طهر روجه وحنى لونه وطيب النساء ما طهر
 الصلوة من الدين موضع طيب الرجال ما طهر روجه وحنى لونه وطيب النساء ما طهر
 الذوق وطهارة الانبياء طيب الضياع
 منها انكف وانما كثرها انكف
 منها انكف وانما كثرها انكف
 منها انكف وانما كثرها انكف
 منها انكف وانما كثرها انكف

Structured Abstract

For now, we are aware of the existence of five copies of *The Book of Dede Korkut*, which is one of the important works of Turkish culture. The first of these is the Dresden copy of the *Dede Korkut Book*, which was introduced to the world of science in 1815 and consists of 12 stories and an introduction. The work, which reflects the Turkish culture and civilization in religious, political, military, economic, and social aspects, sheds light on another aspect of culture with the notes it contains besides the original text. The extra-textual records in this copy draw attention in terms of reflecting the literary, religious, and cultural knowledge of the author or the reader. Among these, there are Osman Pasha's death record, medicine composition, and hadith-i sherifs. The fact that especially hadith-i sharifs take up more space among these records indicates that there is religious sensitivity in social life.

The Qur'an and hadiths, which shape the Turkish-Islamic culture and civilization circle, are important works in the decoration of architectural structures, oral and written tradition, and in daily life. With the settlement of Turks in Anatolia, it is seen that verses and hadiths are included in the decorations of mosques, madrasahs, dervish lodges, tombs, and fountains. In addition, hadiths through oral and written tradition also have an important function that directs social life. As a matter of fact, this situation shows itself in the hadiths that were copyrighted and copied in Anatolia, in the siyer books about the Prophet, calligraphy plates, and Turkish proverbs and aphorisms. It is also known that they make a selection from the hadiths by prioritizing the personal tastes of the author or the reader. While these are sometimes in the form of a book, sometimes they are a record in the blank leaves of the works. The recorded hadiths in the Dresden copy of the *Dede Korkut Book* are an example of this. The person who kept the record compiled hadiths, taking into account the value judgments of herself or the society he/she is in. The number of these hadiths is 19. Except for one, 18 hadiths are in the first part of Kuzâî's (d. 454/1062) *Shihâbu'l-Ahbâr*. The 18 hadiths in the copy are similar to *Shihâbu'l-Ahbâr* in terms of subject, classification, and order. These hadiths are the hadiths that the clergy often bring to the agenda in their lesson, sermons, and advice. In these hadiths, the subjects such as faith, worship, morality, prayer, knowledge, generosity, goodness, brotherhood, characteristics of the believer, fear of Allah, paradise, mother's right, prayer, and death are listed in general terms.

It has been determined that there are 57 copies of *Shihâbu'l-Ahbar* in the scans made in the manuscript libraries of Turkey. The oldest of these is dated 1095. The one that was recently copied is from 1862. *Shihâb*, which found its place in the written tradition of Anatolia in a period of about 8 centuries, has become a bedside work because it contains short and easy to memorize hadiths and has largely fulfilled the purpose of its author. The deep love and sincere devotion to the Prophet appear as the most important factors in the preparation of the *Shihab* and its influence on Turkish culture.

In the study, the hadiths in the non-textual records in the Dresden copy of the *Dede Korkut Book* were examined. The place and importance of these hadiths in Turkish culture and civilization, which are compared with similar hadiths in the first part of *Shihâbu'l-Ahbâr*, is mentioned.